

Bas de Groot

JOODSE SOLDATEN IN DUITSE
DIENST 1814-1945

Uitgeverij Aspekt

INHOUD

INLEIDING

DUITSE JODEN EN DE INVOERING VAN DE DIENSTPLICHT VAN 1814 TOT 1914

VAN 'BURGFRIEDEN' TOT AFSCHAFFING DIENSTPLICHT IN 1919

Burgfrieden (1914)

Augusterlebnis (1914)

Luchtmacht

Marine

Judenzählung (1916)

BLOEMLEZING UIT DE "GEFALLENE DEUT- SCHE JUDEN, FRONTBRIEFE 1914-18"

Boekgeschiedenis

Bloemlezing 'Wir starben für Deutschland!'

Gedichten

Brieven

**DE WEIMAR REPUBLIEK EN DE REICHS-
WEHR (1919-1933)**

**VAN MACHTERGREIFUNG (1933) TOT EIN-
DE REICHSWEHR (1935)**

**ONDERGANG VAN DE OUD-STRIJDERS
1935-1945**

Richard Stern (1899-1967)

Bernhard Weiss (1880-1951)

Julius Schoeps (1864-1942)

**UITZONDERINGEN, DUITSE VAN GE-
MENGD JOODSE AFKOMST IN DIENST VAN
DE WEHRMACHT**

Georg Langheld (1905-1973)

De persoon Langheld

Marineloopbaan (1924-1945)

1924-1935

1936-1939

1939-1945

Hans-Heinrich Herwarth von Bittenfeld (1904-1999)

Hans-Georg Friedrich Ludwig Robert von Friedeburg
(1895-1945)

De persoon von Friedeburg

Marinelooftaan (1914-1945)

1914-1919

1920-1939

1939-1945

Götterdämmerung

**DUITSE JODEN IN DIENST VAN DE GEALLI-
EERDE STRIJDKRACHTEN**

HOE IS HET NU

SAMENVATTING

LITERATUUR

NOTEN

INLEIDING

De aanleiding tot deze bijdrage is drieërlei.

Als eerste: Bij de Pruisische Krijgsmacht, Leger en Marine, werd de dienstplicht in navolging van Frankrijk in 1813/14 ingevoerd. In de loop van de 19^e eeuw ontstond er steeds meer weerstand hiertegen. Koning Friedrich Wilhelm III van Pruisen (1770-1840) vond het in het begin een te revolutionair principe. Ook de officieren waren tegen, zij waren voor een beroepsleger. De opname van joodse officieren werd feitelijk onmogelijk gemaakt, voor onderofficieren en soldaten was er wel plaats. Echter keizer Wilhelm II (1859-1941) besefte op 1 augustus 1914 plotseling dat hij mogelijk te weinig krijgsvolk te velde kon brengen. Daarom verscheen er op deze dag een: 'Aufruf! An die deutschen Juden' aan zowel het Verband der Deutschen Juden als de Centralverein deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens, waarin de keizer verklaarde :

In de ernst van het noodlottig uur roept het Vaderland zijn zonen zich onder de Vlag te scharen. Dat elke Duitse Jood die bereid is goed en bloed te offeren, deze plicht spreekt vanzelf. Geloofskameraden! Wij roepen U op, boven de bittere plicht uitstijgend Uw krachten te wijden aan het Vaderland! Haast U vrijwillig onder de Vlag! U allen – mannen en vrouwen – zet U in door persoonlijke inzet van elk soort hulp en

*door het geven van geld en goed ten dienste van
het Vaderland.*

Berlijn de 1^e Augustus 1914

Drie dagen later doet Wilhelm II er nog een schepje bovenop in zijn ‘Im Anschluss an die Thronrede’ van 4 augustus: *‘U heeft gelezen, mijne heren, wat ik mijn Volk vanaf het balkon van mijn Slot heb gezegd. Ik herhaal, Ik ken geen partijen meer, Ik ken alleen Duitsers, ...’*

Deze verklaring staat bekend als “Das Kaiserwort” van Wilhelm II, waarmee de zogenaamde “Burgfrieden” tot stand kwam.¹

Ten tweede: Het aantreffen op een boekenmarkt van een opmerkelijk boek getiteld: *Gefallene Deutsche Juden. Frontbriefe 1914-18*. Herausgegeben vom Reichsbund jüdischer Frontsoldaten (RjF). Mit einer Zeichnung von Max Liebermann. 6. – 7. Tausend, Vortrupp Verlag/Berlin SW 29, 2^e oplage in 1935 gedrukt, in het derde jaar dat Hitler met zijn Nationaalsocialisten aan de macht was. De Reichsbund jüdischer Frontsoldaten (RjF) werd in februari 1919 opgericht door Hauptmann Dr. Leo Löwenstein (1877-1956). Het doel van de RjF zoals het formuleerde was: *Der RjF sieht die Grundlage seiner Arbeit in einen restlosen Bekenntnis zur deutschen Heimat. Er hat kein Ziel und kein Streben außerhalb dieser deutschen Heimat und wendet sich aufs schärfste gegen jede Bestrebung, die uns deutsche Juden zu dieser deutschen*

Heimat in eine Fremdstellung bringen will. De RjF bestreed met groot elan de antisemitische beweringen dat de Joden niet loyaal waren aan het land waarin zij leefden. Dat zij aan het einde van de Wereldoorlog Duitsland een dolk in de rug hadden gestoken waardoor het de oorlog had verloren. De RjF was tegen het zionisme en beschouwde Duitsland als het Vaderland van alle Duitsers. De RjF telde op de top van haar bestaan 55.000 joodse veteranen als haar leden. Onder druk van de nazi's toen ging het ledental sinds 1933 teruglopen. Na de dood van de Duitse president Paul Hindenburg in 1935 en na de *Kristallnacht* in 1938 daalde het ledenaantal tot 40.000. De RjF werd door de vervolging der joden door Löwenstein en de medebestuurders opgeheven en de leden geadviseerd naar het buitenland uit te wijken. Het stichtingsideaal bestond niet meer.

Het boek *Gefallene Deutsche Juden. Frontbriefe 1914-18* was te meer opmerkelijk door de tekening van Max Liebermann (1847-1935) die de titel illustratie van het boek vormt. Het is zijn laatste tekening voor zijn overlijden. Liebermann was een, zo niet de meest toonaangevende, impressionistische schilder van zijn tijd in Duitsland en had de bijnaam 'De Duitse Monet'. Hij was de zoon van een succesvolle joodse zakenman. Hierdoor kon hij bijna zijn gehele leven zich aan de kunst wijden als schilder, graficus, pastellist en illustrator. In 1920 werd hij voorzitter van de Preußische Akademie der Künste en bleef dit tot 1932 daar hij ieder jaar werd herkozen. Daarna werd hij erevoorzitter. Op zijn 80^e verjaardag in 1927 werd hij ereburger van Berlijn. Toen Hitler in 1933 benoemd

was als rijkskanselier, moest Liebermann aftreden als erevoorzitter van de Akademie. En werd hij gemeden door de Duitse kunstenaarsgemeenschap. Hij stierf in eenzaamheid. Het hierboven genoemde boek over de gesneuvelde joodse soldaten werd spoedig na verschijnen op de lijst van de verboden en te verbranden boeken gezet.

Ten derde: het boek van Georg F. Langheld – *Georg Langheld. Ein jüdischer Marineoffizier in der deutschen Wehrmacht*. (Hentrich & Hentrich, Berlin, 2017).

De biografie van een Duitse officier in de Reichs- en Kriegsmarine, die een Duitse vader en een joodse moeder had. Langheld was een man die bovenal marineofficier wilde zijn en zijn gedeelde afstamming niet verloochende. Het boek is geschreven door zijn zoon Georg Friedrich die ook marineofficier was.

Mijn dank gaat uit naar mijn vrouw Lettie voor de voortdurende belangstelling bij het schrijven van dit boek, haar opmerkingen ten aanzien van geproduceerde teksten. Voorstellen om mijn Engelse zinsconstructies om te buigen in gebruikelijk Nederlands. Voorts naar mijn hooggeleerde vriend Arend Huussen (Dr. A.H.) voor zijn heldere commentaren en scherp doorlezen van de teksten op ‘typefeilen’. Tenslotte aan mijn broer Sander (A.H.) de Groot ook voor zijn opmerkingen en bovenal de suggestie om mijn geschrijf om te zetten in boekvorm.

Dr. Bas (S.J.) de Groot Santpoort-Zuid, maart 2019

DUITSE JODEN EN DE INVOERING VAN DE DIENSTPLICHT IN 1814 TOT 1914².

In Pruisen werd in 1812 door koning Friedrich Wilhelm III een wet afgekondigd die het mogelijk maakte dat Joden het Pruisisch staatsburgerschap kregen. Pruisen liep met deze beslissing maar 16 jaar achter op Nederland. Daar werd het emancipatiedecreet over 'de gelykstaat der Joden' op 2 september 1796 aangenomen. Ook dit bleek in de praktijk een langdurige aangelegenheid net als in Pruisen. In het emancipatieproces zijn twee niet altijd aan elkaar parallel verlopende componenten te onderscheiden. Ten eerste de actieve inburgering, het proces van het bereiken van politieke en economische gelijkwaardigheid (aan de eigen sociale laag). Ten tweede de passieve inburgering die inhoudt dat men door sociaal gelijken wordt geaccepteerd. Het duurde in Nederland zeker tot het einde van de 19^e eeuw, met het opkomen van het socialisme, dat de grote meerderheid van de joodse bevolking de gelijkstelling ging bemerken.³ In Pruisen en geheel Duitsland duurde het proces veel langer.

Toen in 1814 de dienstplicht in Pruisen werd ingevoerd, had men niet beseft dat dan ook Joden dienstplichtig zouden worden. In tegenstelling tot de overige bevolking die hier niet op zat te wachten, was het anders bij de joodse gemeenschap. Zij zagen de

dienstplicht als een middel tot erkenning, een toegang tot de christelijke gemeenschap. De koning en zijn officieren waren zeer gereserveerd tot afwijzend ten aanzien van de dienstplicht voor joden. In het Pruisische leger leverde de adelstand de officieren, de landelijke bevolking de soldaten. De meer gegoede burger voelde er niets voor om samen met boerenjongens op de exercitieplaats te staan. De gewone burgers ontsnapten vaak aan de dienstplicht door een vervanger in te huren, door omkoping of zelfverminking. Het kostte Pruisen moeite om de benodigde soldaten bijeen te brengen. In het midden van de 19e eeuw keerde het getij enigszins. Het lukte om de dienstplicht te laten zien als de leerschool voor de maatschappij door het bijbrengen van militaire waarden en normen. Door aan ieder die zich vrijwillig verbond om te dienen toe te zeggen dat zij niet drie maar één jaar hoefden te dienen, verkreeg de staat meer soldaten. Daarenboven kon de vrijwilliger kiezen bij welk wapen en regiment hij wilde dienen. De jonge mannen van de bezittende klasse waren echter lang niet allemaal enthousiast voor de dienstplicht. Geschat werd dat ongeveer twee derde van deze 'vrijwilligers' uit deze klasse toch weer aan de dienstplicht wisten te ontkomen. Van degenen die wel hun jaar uitdienden, werd slechts één op de twee reserveofficier. Het bleef een feit dat ook voor velen die hun dienstplicht wel vervulden, er een betere toekomst was weggelegd in het Duitsland onder de keizer. Echter joodse jonge mannen, ook van welgestelde en ontwikkelde ouders, werden geweerd om beroepsofficier te worden. Hun verzoek om zelfs reserveofficier te worden leed schipbreuk. Tussen 1830/40 lukte het joodse bevolking de